

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL
NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

BAKALAVR TƏHSİL PİLLƏSİ ÜÇÜN

**050203 – “TƏRCÜMƏ (ƏRƏB DİLİ)” İXTİSASI
İPF – B02.1. – “ƏRƏB DİLİNDƏ OXUYUB
ANLAMA VƏ YAZI - 1” FƏNNİ**

Bakı – 2019

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL
NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

BAKALAVR TƏHSİL PİLLƏSİ ÜÇÜN

**050203 – “TƏRCÜMƏ (ƏRƏB DİLİ)” İXTİSASI
İPF – B02.1. – “ƏRƏB DİLİNDƏ OXUYUB
ANLAMA VƏ YAZI - 1” FƏNNİ**

**Bu proqram Bakı Dövlət Universitetinin
Şərqşünaslıq fakültəsi tərəfindən hazırlanmışdır.**

Bakı – 2019

Tərtib edən: Bakı Dövlət Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsinin müəllimi **fil.ü.f.d., professor Ç.H. Mirzəzadə**

Elmi redaktor: **Akademik V.M. Məmmədəliyev**

Rəy verənlər:

1. Bakı Avrasiya Universitetinin Filologiya fakültəsinin dekanı, fil.ü.f.d. **S.S.Süleymanov**
2. Bakı Dövlət Universitetinin Şəqsünaslıq fakültəsinin müəllimi, i.ü.f.d. **S.H.Mirzəyeva**

İPF – B02.1. – “Ərəb dilində oxuyub anlama və yazı-1”

fənni

İzahat vərəqi

Bu proqram Bakı Dövlət Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsinin tədris planı əsasında hazırlanmışdır. Dörd illik bakalavr pilləsinin I kurs (birinci semestr – 150 s.) əhatə edən bu proqram tərcümə ixtisasında ərəb dilinin tədrisini kompleks şəkildə aparmaqla sadədən mürəkkəbə prinsipini əsas tutaraq tərtib edilmişdir. Təbii ki, ayrılmış saatlar ərəb dilinin bütün sahələrini öyrənməsi üçün kifayət deyildir. Buna görə də bu proqram ərəb ədəbi dilinin qrammatikasının əsas qanunlarını, müəyyən tərcümə və danışmaq dilini öyrətməsi məqsədini ön plana qoymuşdur.

Kursun əsas məqsəd və vəzifələri:

Kursun məqsədi tələbələrin ərəb dilində yazıb-oxumasına, nitqi dinləyib başa düşməsinə, danışmaq vərdişlərinin möhkəmləndirilməsinə nail olmaq, beləliklə də tədrisin bakalavr pilləsində ərəb dilinə mükəmməl yiyələnmiş tərcüməçi mütəxəssislər hazırlamaqdır. Tələbə

ərəb dilində öz fikrini sərbəst şəkildə ifadə etməyi bilməli, həmçinin, müəyyən ərəb mətnlərini ana dilinə və əksinə tərcümə etməyi bacarmalıdır.

Tələbə düzgün tələffüz qaydalarına yiyələnməli, ərəb dilinin qrammatik qaydalarından istifadə etməyi bacarmalı, lüğət ehtiyatına malik olmalı, nitqini üslub baxımından dürüst qurmalıdır.

“Ərəb dilini oxuyub anlama və yazı-1” fənni bakalavr pilləsinin I kursunda ərəb dilinin ayrı-ayrı sahələrinə aid materialların toplanması, çalışma və tapşırıqların sistemləşdirilməsi, elmin son nailiyyətləri əsasında aparılır.

İxtisas dilinin “Oxu və yazı” fənni kursunda tələbələrdə öyrəndikləri dilin ölkəsinə dərin hörmət və məhəbbət ruhu yaradılmalıdır.

Universiteti bitirən hər bir tələbə tədris materialından düzgün istifadə etməyi, həm şifahi, həm də yazılı nitqdəki texniki vəsaitdən istifadə etməyi bacarmalıdır.

Təqdim olunan proqram təhsildə bir sıra məsələləri öyrətməyi nəzərdə tutur: ərəb dilinin əlifba və fonetikasi;

ərəb dilində nitq hissələri və sadə cümlələr; ərəb dilinin köməkçi nitq hissələri və morfoloji xüsusiyyətləri; ərəb dilində mürəkkəb cümlələr; ərəb dilinin sintaktik xüsusiyyətləri; ərəb lüğətlərindən istifadə üsulları; şifahi danışmaq dilini başa düşmək və danışmaq.

Tədris prosesində ərəb dilinin mənimsənilməsi bir neçə mərhələdə aparılmalıdır:

1. Şifahi və yazılı nitqin mənimsənilməsi
2. Nitqin səslənməsində ərəb dilinin orfoqrafiyası, durğu işarələri və fonetik qanunlarına bələd olmaq lazımdır
3. Təlimin birinci və ikinci mərhələlərində qazanılmış bilik praktikada tətbiq edilməlidir

Oxu və yazı kursunun əsas məqsədi ərəb dilinin praktik olaraq oxunma və yazısını əlaqəli şəkildə tədris etməkdir.

Tələbə tədris prosesində:

- a) fəal iştirak etməli
- b) öz fikrini sərbəst və məntiqli şəkildə ifadə etməli
- c) ünsiyyət qurma bacarığına nail olmalıdır

Kursun əhatə dairəsi və məzmunu:

Tələbənin lüğət aktivliyi tədricən yeni leksik vahidlə zənginləşdirilməli, onun eşidib-anlama vərdişlərində müxtəlif üsullardan istifadə olunmalıdır. Danışığ prosesində əsas diqqət qarşılıqlı müzakirə və mübahisə doğura biləcək mövzuların seçilməsinə yönəlməlidir. Tədrisdə ərəb dilinin lüğət ehtiyatı dilin frazeoloji fondu, atalar sözləri ilə zənginləşdirilməlidir. Yazı vərdişləri daha akademik səviyyəyə çatdırılmalı, öz mövqeyini müdafiə etmək bacarığını tələb edən yazı növlərinə üstünlük verilməlidir.

Kursun strukturu

Tələbə oxu və yazı vərdişlərinə yiyələnmək məqsədilə hər şeydən əvvəl əsas dərslərdə verilən qrammatik biliyə yiyələnib müvafiq mövzuları interaktiv şəkildə tədris etməli, sinifdən kənar oxu materialları (bədi ədəbiyyat və qəzet) oxuyub anlama, danışma, sual vermə vərdişlərinə yiyələnməlidir.

Hər keçilən mövzunun sonunda, yoxlama keçirilməklə iş qiymətləndirilməlidir. Hər ayın sonunda keçirilmiş dərslər əsasında tələbənin bilik və bacarığı kollokvium nəticəsində qiymətləndirilməlidir.

Mövzuların tədris saatları üzrə bölgüsü

I semestr – 150 saat			
№	Bölmələrin və mövzuların adları	Saatların miqdarı	
		O cümlədən	
		Cəmi	Məşğələ
	Giriş.		
1.	Ərəb dilinin ədəbi dil kimi formalaşması. Ərəb dilinin söz ehtiyatı.	2	2
	Bölmə I.		
2.	Ərəb səsləri və ərəb hərfləri	2	2
3.	Qədim orfoqrafiyanın izləri	2	2
4.	Əlavə hərflər	2	2
5.	İki şəkilli hərflərin birləşməyən şəkilləri	2	2
6.	“əlif” hərfinin qrafik vəzifələri	2	2
7.	“vav” hərfinin köməkçi vəzifələri	2	2
8.	“yə” hərfinin köməkçi vəzifələri	2	2
9.	Köməkçi oxu işarələri	2	2
10.	Birləşdirici “həmzə” və “vəslə” işarələri	2	2
	Bölmə II.		
11.	Heca	2	2
12.	Vurğu	2	2
13.	Tənvin səs birləşmələrinin qrammatik vəzifələri	2	2
	Bölmə III.		

14.	Qrammatik cins	2	2
15.	Qrammatik cinsin leksik yolla ifadəsi	2	2
16.	Qrammatik cinsin morfoloji əlamətləri	2	2
	Bölmə IV.		
17.	Zərfdüzəldici hal	2	2
	Bölmə V.		
18.	Müəyyənliyin ifadəsi	2	2
19.	Uzlaşan təyini söz birləşməsi	2	2
20.	İşarə əvəzliliklərinin uzlaşan təyin kimi işlədilməsi. Bir neçə təyini olan uzlaşan təyini söz birləşməsi	4	4
	Bölmə VI.		
21.	İsmi cümlə. Nəqli ismi cümlə	2	2
22.	Sual ismi cümləsi	2	2
23.	Mübtəda və xəbərin təyini söz birləşməsi ilə ifadəsi	4	4
	Bölmə VII.		
24.	Ön qoşmalar	4	4
25.	“ل” ön qoşmasının işlədilməsi və mənaları	4	4
26.	“من” ön qoşmasının işlədilməsi və mənaları	4	4
27.	Xəbəri ön qoşmalı isimdən ibarət cümlə	2	2
	Bölmə VIII.		
28.	Sifət modelləri	4	4
29.	Nisbi sifətlər. [-iyyun] vasitəsi ilə	2	2

	düzənlər.		
30.	Rəng və fiziki nöqsan bildirən sifətlər	4	4
	Bölmə IX.		
31.	Xitab və xitab ədatları	4	4
	Bölmə X.		
32.	Ad qruplu sözlərin təsniyəsi	4	4
33.	Ad qruplu sözlərin düzgün cəmi	4	4
34.	Daxili cəm	2	2
35.	Cəmdə uzlaşmanın xüsusiyyətləri	4	4
	Bölmə XI.		
36.	Uzlaşmayan təyini söz birləşməsi	4	4
37.	Qarışıq təyini söz birləşməsi	4	4
	Bölmə XII.		
38.	Tənvimli isimlərin hallanması	2	2
39.	İkihallı isimlər	2	2
40.	Tərkibi vəziyyətdə hallanma	4	4
	Bölmə XIII.		
41.	Feillərin keçmiş zaman məlum və məchul növləri	4	4
42.	Feili cümlə	2	2
43.	Zaman mənalı feili sifətlərin xəbər kimi işlədilməsi	4	4
	Bölmə XIV.		
44.	Şəxs əvəzlilikləri	4	4
45.	Bitişən əvəzliliklərin feil və isimlə işlədilməsi	4	4
46.	Bitişən əvəzliliklər və onların köməkçi nitq hissələri ilə işlədilməsi	4	4

47.	Feillərin indiki-gələcək zaman məlum və məchul növləri	6	6
48.	Nisbi sifətlərin yaranma yolları	4	4
49.	Sifət modelləri	4	4
50.	Sifət dərəcələrinin morfoloji yolla ifadəsi	4	4
51.	Bağlayıcısız təyin budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə	4	4
52.	“ما”-nin işlədilməsi və mənaları	4	4
53.	“اما.....ف” ifadəsi	4	4
	Cəmi:	150 s.	150 s.

Mövzular və onların məzmunu

Giriş: Ərəb dilinin ədəbi dil kimi formalaşması

Ərəb xalqı və dilinin təşəkkül tarixi haqqında məlumat. Ərəb dilinin keçdiyi tarixi inkişaf mərhələləri: islamaqədərki qədim cahiliyyə dövrü (V əsrədək), orta əsrlər, klassik dövrü (XVIII əsrədək) və müasir dövrü (XIX əsrdən etibarən).

Ərəb ədəbi dilinin formalaşmasında Qureyş (Məkkə) ləhcəsinin mühüm rol oynaması. Ərəb ədəbi dilinin ümumimperiya yazı dilinə çevrilməsi və rəsmi dövlət dili kimi işlədilməsi. [1; 3; 4; 9]

Ərəb dilinin söz ehtiyatı

Ərəb dilinin söz ehtiyatının genişliyi cəhətdən dünyanın zəngin dillərindən hesab olunması. Dildə sinonim sözlərin geniş təmsil edilməsi. Ərəb dilində “polesemantik” sözlərin çox olması. Dildə alınma sözlərin cüzi miqdar təşkil etməsi. [1; 3; 4; 9]

Bölmə I.

1. Ərəb səsləri və ərəb hərfləri

Ərəb dilinin flektiv dillərə mənsubiyyəti. Dildə 28 samit səsin olması və ərəb əlifbasında ifadəsi. Qısa saitlərin işarələr vasitəsilə ifadə edilməsi. Uzun samitlərin yazıda və tələffüzdə ifadəsi. Əlifbada müxtəlif vəzifələr daşıyan hərflər. Samitlərin “şəmsiyyə” (الحروف الشمسية) və “qəməriyyə” (الحروف القمرية) hərflərinə bölünməsi. [1; 3; 4; 13]

2. Qədim orfoqrafiyanın izləri

Bir qrup sözlərin tələffüzündə uzun [ə] saitinin deyilməsinə baxmayaraq yazıda “əlif” hərfinin göstərilməməsi. Hərəkələmədə uzun [ə] saitini bildirmək üçün həmin samit hərfinin üstünə “kiçik əlif” (الف مقصور) işarəsi qoyulması. [2; 3; 4]

3. Əlavə hərflər

Xarici sözlərin yazılmasında bir sıra əlavə hərf və hərf birləşmələrinin istifadəsi. Bəzi alınma ümumi və xüsusi adların müxtəlif orfoqrafik şəkildə yazılması. Ərəb dilində ixtisarlara yol verilməsi. [2; 3; 4; 13]

4. İkişəkili hərflərin birləşməyə şəkilləri

Ərəb hərflərinin iyirmi səkkizindən altısının iki, qalanlarının dörd şəkilli olması. Ərəb hərflərinin yazılması və oxunuşu. Hərflər üfüqi, şaquli, maili, dairəvi həndəsi şəkillərdə olduğundan onlar sağdan sola deyil, yuxarıdan aşağıya və soldan sağa yazılması. İkişəkili hərflər soldan birləşmədikləri üçün II və III şəkillərinin olmaması. [2; 3; 4]

5. “əlif” hərfinin qrafik vəzifələri

Özlüyündə heç bir səs bildirməyən “əlif” hərfi yazıda köməkçi vəzifə daşıyaraq müəyyən sabit qaydalara əsaslanması. “həmzə” və “məddə” dayağı kimi işlədilməsi. Uzun [ā//ā] saitini bildirməsi; “tənvin fəthə” dayağı vəzifəsini daşması. [2; 3; 4]

6. “vav” hərfinin köməkçi vəzifələri

Tələffüz etibarilə ingilis dilindəki w [ˈdʌblyu:]-ya bərabər olan “vav” müəyyən səs bildirməkdən əlavə köməkçi vəzifələr daşması: uzun [ū] saiti bildirməsi; “həmzə” dayağı kimi işlədilməsi; [au] diftonqu yaratması. [2; 3; 4]

7. “yə” hərfinin köməkçi vəzifələri

“yə” hərfi müəyyən səs bildirməklə yanaşı ayrı-ayrı vəzifələr daşması; uzun [ī] saitini bildirməsi; “həmzə” dayağı kimi işlədilməsi; sözün sonunda uzun [ā] səsini bildirməsi; [ey] diftonqu yaratması. [2; 3; 4]

8. Köməkçi oxu işarələri

Oxunu asanlaşdırmaq və oxuda sözlərin mənasını dəyişdirmək üçün yazıda hərfüstü və hərfaltı işarələrdən istifadə olunması. Samitin uzun olmasını bildirən “təşdid”, samitin saitsiz olduğunu bildirən “sukun”, oxucuya və dinləyiciyə bəlli olmayan ismin sonunda qeyd olunan “tənvîn” səs birləşmələri işarələrin verilməsi. “həmzə” və “məddə” orfoqrafik işarələrinin işlənilməsi. [2; 3; 4]

9. Birləşdirici “həmzə” və “vəslə” işarələri

“Həmzə” samiti “əlif”, “vav”, “yə” hərfləri ilə birlikdə yazılması və sonuncuların “həmzə dayaqaları” kimi adlandırılması. Ərəb dilində “dayaqsız həmzə”nin olması. Daim “əlif” ilə birlikdə yazılan Ā “məddə” səs birləşməsi. Sözün əvvəlində “həmzə” samitinin “ayrıcı” (همزة القطع) və “birləşdirici” (همزة الوصل) olmaqla iki yerə ayrılması.

Başlanğıc həmzənin rolu. “Başlanğıc həmzə”dən əvvəl söz və ya hətta bir səs gələrsə onun “birləşdirici həmzə” ilə əvəz olunması və hərəkələmədə “əlifin” üzərinə ٱ “vəslə” [birləşmə] işarəsinin qoyulması. “Birləşdirici həmzə”dən əvvəlki sözün sonunda baş verən fonetik dəyişikliklərin ifadəsi. [2; 3; 4]

Bölmə II.

1. Heca (مقطع)

Ərəb sözlərində hecanın açıq və qapalı, qısa və uzun, vurğulu və vurğusuz olmaqla ayrılması. Hecaların əvvəlində və sonunda iki samit olmaması. Tərkibində uzun samit olan sozlər hecalara ayrıldıqda samitlərin biri qabaqdakı hecanın sonunda, digəri isə sonrakı hecanın əvvəlində saxlanılması. Alınma sözlərdə bir hecada yanaşı düşdükdə onları müxtəlif köməkçi (protetik) qısa saitlərin əlavəsi ilə yeni hecanın əmələ gəlməsi. [1; 2; 3]

2. Vurğu (نبرة)

Ərəb dilində vurğunun yeri hecaların sayından, sözün tərkibindəki uzun sait və samitlərdən asılılığı.

Vurğu zamanı sözün düzgün intonasiasının təmin edilməsi məqsədinin güdülməsi. Vurğu yerinin müəyyənləşdirilməsinin sabit qaydalara əsaslanması. [1; 2; 3; 4]

3. Təvvin səs birləşmələrinin qrammatik vəzifələri.

[-un], [-in], [-an] səs birləşmələrinin müvafiq surətdə ərəb dilində adlıq, yiyəlik, təsirlik hallarını bildirməsi. Qeyri-müəyyənliyin morfoloji yolla, əsasən isimlərin işlədilən təvvinlər [-un], [-in], [-an] vasitəsilə bildirilməsi. [2; 3; 4; 6]

Bölmə III.

1. Qrammatik cins (التذكير و التانيث)

Qrammatik cins sözün şəkli əlamətlərinə və mənasına görə müəyyənləşdirilməsi. Müənnəs isimlərin qrammatik cinsini bildiren şəkilçilərin olması. [3; 4; 6; 7]

2. Qrammatik cinsin leksik yolla ifadəsi

Qrammatik cinsin leksik yolla təyin edilməsində müəyyən amillər. İnsanları çıxmaqla başqa varlıqların

adlarının cəm forması. “Ümumi cinsli” isimlərin xüsusiyyətləri. Bəzi sifət mənşəli sözlərin işlənməsi. [3; 4; 6; 7]

3. Qrammatik cinsin morfoloji əlamətləri

Ərəb dilində isim qrupuna aid olan sözlərin iki qrammatik cinsdə təzahür etməsi: kişi (المذكر) və qadın (المؤنث). Sözlərin kişi cinsinə aid olduğunu bildirən xüsusi morfoloji şəkilçinin olmaması. Sözlərin qadın cinsinə mənsub olduğunu göstərən morfoloji vasitələr içərisində [أ] - “tə-mərbutə”nin xüsusi rolu. Isim qrupuna daxil olan sözlərin qadın cinsinin digər morfoloji əlamətləri. [3; 4; 6; 11]

Bölmə IV.

1. Zərfdüzəldici hal

Ərəb dilində zərflərin əsasən təsirlik hal vasitəsi ilə düzəlməsi. Bu halın köməkliyi ilə bir çox isim, sifət və saylardan zərflərin əmələ gətirilmə yolu. Zərfdüzəldici halın vasitəsiz tamamlıq əmələ gətirən haldan fərqi. [1; 3; 4; 7; 11]

Bölmə V.

1. Müəyyənliyin ifadəsi (المعرفة)

Məlum olan əşyaları bildirən isimlərin müəyyən isimlər kimi işlədilməsi. Ad qruplu sözlərin müəyyənliyi leksik, morfoloji və sintaktik yollarla ifadəsi. Müəyyənliyin leksik yolla ifadəsi. [2; 3; 4]

2. Uzlaşan təyini söz birləşməsi (النعت و المنعوت)

Uzlaşan təyini söz birləşməsinin tərifli və izahı. Uzlaşma əlaqəsində təyinin təyinlənənlə uzlaşması. Xüsusi ismin təyininin xüsusiyyəti. [3; 4; 9]

3. İşarə əvəzlilərinin uzlaşan təyin kimi işlədilməsi

İşarə əvəzliyinin təyin etdiyi ümumi isimdən əvvəl gəlməsi. Təyin edilən sözün daim artıqlıq qəbul etməsi. Tərəflərin bir-biri ilə uzlaşması. İşarə əvəzlilərinin mübtəda və təyin vəzifələrində olması. İşarə əvəzlilərinin təyin etdiyi xüsusi isimə görə yeri. [3; 4; 6; 8; 9]

4. Bir neçə təyini olan uzlaşan təyini söz birləşməsi

Uzlaşan təyini söz birləşməsində təyinlərin yeri. Təyinlərin təyinlənənlərlə cins, hal, kəmiyyət, müəyyənlik və ya qeyri-müəyyənliyə görə uzlaşma qaydaları.

Təyinlər xüsusi ismə aid olduqda onların yeri. [2; 3; 4; 6 ;9]

Bölmə VI.

1. İsmi cümlə. Nəqli ismi cümlə (جملة اسمية)

İsmi cümlənin tərfi və quruluşu. Ərəb dilində mübtədanın isim, isimləşmiş hər hansı bir söz, say, əvəzlik və zərflərlə ifadə edilə bilməsi; onun bir qayda olaraq Adlıq halda olması və müəyyənlikdə işlənməsi.

Ərəb dilində ismi xəbəri mübtədaya bağlayan xəbər şəkilçisinin olmaması. Burada ismi xəbərin yeri, uzlaşması, qeyri-müəyyənlikdə olmasının vacibliyi. [3; 4; 9; 11; 13]

2. Sual cümləsi (جملة استفهامية)

Ərəb dilində sual cümlələrin tərfi və növləri: sual ədatları, əvəzliləri, sual zərfləri və sözləri ilə əmələ gəlməsi. Ərəb dilində sual intonasiyası ilə düzələn sual cümlələrinin az işlənməsi. [3; 4; 9; 11; 13]

3. Mübtəda və xəbərin təyini söz birləşməsi ilə ifadəsi

Bütün nəqli ismi cümlə tiplərində bir qayda olaraq mübtədanın əvvəl, xəbərin isə sonra yerləşməsi. İsmi cümlənin baş üzvlərinin “mübtəda qrupu” və “xəbər qrupu” söz birləşməsi ilə ifadəsi. Baş üzvlərinin uzlaşan təyini söz birləşməsindən ibarət ismi cümlələrin növləri. [3; 4; 9; 12; 14]

Bölmə VII.

1. Ön qoşmalar (حروف الجر)

Ön qoşmaların tərifı və qanunları. Ön qoşmaların növləri. Sadə ön qoşmalara əsil ön qoşmaların, düzəltmə ön qoşmalara əsasən isim, zərf və qisməndə feildən düzəlmiş ön qoşmaların, mürəkkəb ön qoşmalara isə bir sadə və bir düzəltmə ön qoşmanın birləşməsindən əmələ gəlmiş ön qoşmaların aid edilməsi. [1; 2; 3; 4; 7; 11]

2. “li” ön qoşmasının işlədilməsi və mənaları

“li” ön qoşmasının xüsusi rolu və işlənmə şərtləri. “li” ön qoşmasının mənaları [2; 3; 4; 12]

3. “min” ön qoşmasının işlədilməsi və mənaları

“min” ön qoşmasının mənaları. “min” ön qoşmasının söz birləşməsinə və ya cümləyə müvəqqəti ünsür kimi daxil edilməsi. [1; 3; 4; 12]

4. Xəbəri ön qoşmalı isimdən ibarət cümlə (جملة ظرفية)

Bütün nəqli ismi cümlə tiplərində bir qayda olaraq mübtədanın əvvəl, xəbərin isə sonra yerləşməsi. Xəbərin ifadəsindən asılı olaraq ismi cümlə tiplərinin bir coxundan söz sırasının, əsasən də baş üzvlərin sırasının sabit olması. Xəbəri ön qoşmalı isimlə ifadə edilmiş cümlələrdə üzvlərin yerdəyişməsinin (inversiya) mənə dəyişməsi ilə müşayiət olunması. [3; 4; 9; 12]

Bölmə VIII.

1. Sifət modelləri (صيغ المبالغة)

Sifətin tərifi. Morfoloji xüsusiyyətləri baxımından sifətlərin bölünməsi. “Qeyri-qiyası” modelli sifətlərin leksik vahidlər kimi yadda saxlanması. Keyfiyyət bildirən sifətlərin quruluşça növləri. [1; 3; 4]

2. Nisbi sifətlər (الاسم المنسوب || النسبة)

İfadə etdiyi mənalarına görə sifətlərin növləri. Nisbi sifətlərin isimlərdən sabit şəkilçi vasitəsilə düzəlməsi. Nisbi sifətlərin düzəlməsinin xüsusiyyətləri. Nisbi sifətlərin əmələ gəlməsində baş verən fonetik dəyişikliklər. Bəzi nisbi sifətlərin “müçərrəd məfhum” və ya eyni zamanda artikl qəbul edib “dil adları”nı bildirən isimlərdən fərqi. [1; 3; 4]

3. Rəng və fiziki nöqsan bildirən sifətlər (الصفة المشبهة بالافعال)

Rəng və fiziki nöqsan bildirən sifətlərin digər sifətlərdən formalarının sabitliyi ilə fərqlənməsi. Həmin sifətlərin hallanması. Rəng və fiziki nöqsan bildirən sifətlərin uzlaşma xüsusiyyəti. [2; 3; 4]

Bölmə IX.

1. Xitab və xitab ədatları (النداء المناداة و أحرف)

Xitabın tərifi və ifadəsi. Xitab ədatlarının işlənmə xüsusiyyətləri يا [yə] – ey! ədatının istifadəsi. Həmin ədatın tərkibi vəziyyətdə olan müxatəblə işlədilməsi. Müxatəbin iki ədatlardan sonra gəlməsi. Təntənəli müraciətdə ədatlardan istifadə. [2; 3; 4]

Bölmə X.

1. Ad qruplu sözlərin təsniyəsi (مثنى || تثنية)

Ərəb dilində isimlərin kəmiyyətə üç növünün olması: tək (المفرد), təsniyə (التثنية // المثنى) və cəm (الجمع). Ümumi dilçilikdə təsniyyə. Təsniyyəni isimlərin sonuna adlıq halda اِنْ (-a:ni), yiyəlik və təsirlik hallarında اَيْنْ (-eyni) şəkilçisinin artırılması yolu ilə düzəldilməsi. Təsniyə şəkilçisinin cinsə və hala görə dəyişməsi. Sifətlərin təsniyəsinin göstərilən üsulla düzəlməsi. Şəxs və işarə əvəzlilərinin təsniyəsinin leksik yolla ifadəsi. Təsniyədə olan ismi təyin edən sifət və işarə əvəzlilərinin təsniyyədə olması. [3; 5; 6; 9; 11]

2. Ad qruplu sözlərin düzgün cəmi (الجمع السالم)

İsimplərin cəminin iki üsulla əmələ gətirilməsi: şəkilçilər vasitəsilə (düzgün cəm – جمع سالم) və daxili dəyişikliklər (fleksiya) yolu ilə (sınıq cəm – جمع مكسر). Düzgün cəmdə isimlərin sonuna (muzəkkərdə) adlıq halda اُونْ - (-u:nə), yiyəlik və təsirlik hallarında اَيْنْ - (-i:nə); (müənnəsdə) adlıq halda اَاتْ (-a:tun), yiyəlik və təsirlik hallarında اَاتْ - (-a:tin) şəkilçilərin artırılması ilə

düzəldilməsi. Düzgün cəmdə cəmlənən bəzi isimlərdə müəyyən fonetik dəyişiklərin olması. Ayrı-ayrı isimlərdə ümumiləşdirilə bilməyən xüsusi dəyişikliklər. Həm kişi, həm də qadın cinsi cəm şəkilçisini qəbul edən isimlər. Həmin şəkilçilərin bir qrup sözlərdə mənə dəyişikliyinə səbəb olması. [3; 5; 6; 9; 11]

3. Daxili cəm (جمع المكسر)

İsimplərin sınıq cəm yolu ilə cəmlənməsi. Sınıq cəm formalarının çoxluğu və onların seçilib işlədilməsi üçün sabit qaydaların olmaması. Bəzi isimlər cəmdə yeni mənə və ya mənə çalarlıqları alması. İsimplərin bir neçə model üzrə cəmlənməsi. Sınıq cəm formalarının xüsusiyyətləri və bu formaların azlıq جمع القلة (cəm‘u-l-qilləti), çoxluq جمع الكثرة (cəm‘u-l-kəsrati), sonsuzluq منتهي الجموع (müntəhi:-l-cumu:‘i) və cəmin cəmi جمع الجمع (cəm‘u-l-cəm‘i) kimi mənə qruplarına bölünməsi. İsimplərin suppletiv (təki ilə cəmi samitlər baxımından fərqlənən) cəmlə cəmlənməsi. İsimplərin daxili cəmində bəzi spesifik fonetik dəyişiklərin baş verməsi. [3; 4; 5; 6; 11]

4. Cəmdə uzlaşmanın xüsusiyyətləri

Ərəb dilində insan olmayan varlıqları bildirən isimlərin cinsindən asılı olmayaraq cəmdə مفرد مؤنث - tək müənnəs isim qrammatik xüsusiyyət kəsb etməsi. İnsanları bildirən isimlər cəmdə qrammatik xüsusiyyətlərinin saxlanılması. Cəmdə uzlaşmanın hallanması. [3; 4; 5; 6]

Bölmə XI.

1. Uzlaşmayan təyini söz birləşməsi (الاضافة)

Tərif. Uzlaşmayan təyini söz birləşməsində isimlərin bir-biri ilə təyin-təyinlənən əlaqəsi yolu ilə əmələ gəlməsi. İzafət - الاضافة (əl-'ida:fət). İzafətin qrammatik xüsusiyyətləri. Uzlaşmayan təyini söz birləşmələrinin sadə (ikitərəfli), zəncirvari (çoxtərəfli) və həmcins üzvlü birləşmələr kimi növlərə bölünməsi. [3; 4; 8; 10]

2. Qarışıq təyini söz birləşməsi (الاضافة بالنعته)

Tərif. İkitərəfli izafətin tərəflərinin sifət və ya işarə əvəzlilikləri ilə təyin edilməsi. Həmin təyinlərin yeri və uzlaşma üsulları. Qarışıq təyin söz birləşməsində

anlaşılmamazlığın qarşısını almaq üçün ل (li) ön qoşmasından istifadəsi. [3; 4; 8; 11]

Bölmə XII.

1. Tənvini isimlərin hallanması

(اعراب الاسماء المنونة)

Ərəb dilində isim qrupuna daxil olan sözlərin yalnız üç halının olması: adlıq, yiyəlik, təsirlik. Azərbaycan dilindən yönlük, yerlik və çıxışlıq hallarının ərəb dilində ön qoşmalar vasitəsi ilə ifadəsi. Ərəb dilində hallanma növləri. [2; 3; 4; 6]

2. İkihallı isimlər (اسماء غير منصرفة)

Bəzi isimlərin “tənvini” qəbul etməyərək, adlıq halda [u], yiyəlik və təsirlik hallarda [a]//[ə] qısa saitlərin qəbul etməsi. İki hallı isimlərin artikl qəbul etdikdə və ya müəyyən şəraitdə üçhallı olması; “damma” ilə bitən xüsusi isimlərin hallanma xüsusiyyəti. Təsniyə və müzəkkər düzgün cəmdə olan isimlərin müəyyənlik vəziyyətdə hallanması. [2; 3; 4; 6]

3. Tərkibi vəziyyətdə hallanma

Tərif. Tərkibi vəziyyətdə hallanmanın xüsusiyyətləri. İzafətin birinci tərəfinin hallanmasına və bitişən əvəzlik qoşulmuş isim hallanmasına “tərkibi vəziyyətdə hallanma” deyilməsi. Tərkibi vəziyyətdə ismin təsniyə və müzəkkərdə düzgün cəm şəkilçilərindəki son ن [nun] hərfinin düşməsi. Bəzi ikisamitli isimlərin tərkibi vəziyyətdə hallanması. [3; 4; 6; 8]

Bölmə XIII.

1. Feillərin keçmiş zaman məlum və məchul növləri (الفعل الماضى المعلوم و المجهول)

Tərif və izahı. Feilin qrammatik kateqoriyaları: zaman, şəxs, cins, kəmiyyət, təsirlik və təsirsizlik. Təsirlilik-təsirsizlik baxımından Azərbaycan və ərəb dillərində feillərdəki uyğunsuzluq. Sadə feillərin şərti məsdərlərinin [fəalə], [fəilə], [fəulə] formalarında təsadüf etməsi. Modellerin müxtəlifliyinin məna dəyişikliyi ilə əlaqədar olması. Dörd samitli feillərin modeli. Təsirli

üçsəmitli və dördsəmitli feillərin məchul növünün düzəlişi.
[1; 3; 4; 7; 8]

2. Feili cümlə (جملة فعلية)

Tərifi və izahı. Feili cümlələrdə feili xəbərin əvvəl, mübtədanın isə ondan sonra gəlməsi və onunla cinsə görə uzlaşması. Feili cümlənin digər üzvləri sıralanma cəhətdən azad olması. Mübtədası insanları bildirən feili cümlədə mənaya görə uzlaşma. Bir çox modal söz, ədat, bağlayıcıların əlavəsi ilə feili xəbərin mübtədadan sonra gəlməsi. Həmcins xəbəri olan cümlədə feili xəbər mübtədə uzlaşması. Feili cümlələrdə adı sıralanmada vasitəsiz tamamlığın vasitəli tamamlıqdan əvvəl yerləşməsi. [3; 4; 10; 12]

3. Zaman mənalı feili sifətlərin xəbər kimi işlədilməsi

Feili sifətlərin əmələ gəlməsi, zaman və hərəkət bildirməsi, təsirli və təsirsiz olması. Hərəkətin danışıq momentinə aid olduğunu bildirməsi. Ərəb dilində hərəkət bildirən ismi xəbərin işlədilməsi. Təsirli feillərdən düzələn

feili sifətlərin xəbərlərin vasitəsiz tamamlıqla işlədilməsi.
[1; 3; 4; 5]

Bölmə XIV.

1. Şəxs əvəzliləri (الضمائر المنفصلة)

Tərifi. Sintaktik və semantik xüsusiyyətləri. Şəxs əvəzlilərinin öz-özlüyündə həmişə müəyyənlik ifadə etməsi. İsmi cümlədə mübtədə vəzifəsini daşıyan şəxs əvəzlilərləndən sonra III şəxs şəxs əvəzlilərinin işlədilməsi. III şəxs tək, təsniyə və cəm şəxs əvəzliləri ismi cümlələrdə mübtədə ilə xəbər arasında işlədilməsi. Feili xəbərdən sonra müvafiq subyektə göstərən şəxs əvəzliyinin işlədilməsi. Bitişən əvəzlikdən sonra müvafiq şəxs əvəzlilərinin işlədilməsi. [1; 3; 4; 6; 7]

2. Bitişən əvəzlilərin feil və isimlə işlədilməsi (الضمائر المتصلة)

Ərəb dilində şəxs əvəzlilərin hallamasında “bitişən əvəzlilərlə” əvəz edilməsi. Bitişən əvəzlilərin isim, isimləşmiş söz, feil, köməkçi nitq hissələri ilə işlədilməsi və müxtəlif mənalar daşması. Bitişən əvəzlilərin təsirli

feillərlə işlədilmə xüsusiyyətləri. İsimlərlə işlədilən bitişən əvəzlilərin “mənsubiyyət şəkilçiləri” və ya yiyəlik əvəzlilərinin mənalarını verməsi. Bitişən əvəzlilərin “öz” mənasını bildirməsi. [1; 3; 4; 6; 7]

3. Bitişən əvəzlilər və onların köməkçi nitq hissələri ilə işlədilməsi

Bitişən əvəzlilərin təsirlik hal tələb edən köməkçi nitq hissələri ilə işlədilməsi. Bitişən əvəzlilərin yiyəlik hal tələb edən köməkçi nitq hissələri ilə işlədilmə xüsusiyyətləri. [1; 3; 4; 6; 7]

4. Feillərin indiki-gələcək zaman məlum və məchul növləri (الفعل المضارع المرفوع المعلوم و المجهول)

Üçsəmitli feillərin indiki-gələcək zaman məlum növünün preformativ (ön şəkilçilər), sonuna xüsusi şəxs sonluqları artıqmaqla düzəlişi. Dörsəmitli feillərin indiki-gələcək zaman məlum növünün düzəlişində bəzi dəyişikliklər. Üçsəmitli təsirli feillərin məchul növü. Dörsəmitlilərin məchul növü. Inkar forması. Qəti gələcək zamanın inkar forması. [1; 3; 4; 6; 8]

5. Nisbi sifətlərin yaranma yolları

Nisbi sifət isimlərə [-iyyun], [-aviyyun], [’əniyyun] şəkilçilər vasitəsilə düzəlişi. Nisbi sifətlərin düzəlməsində bəzi xüsusiyyətlər. Nisbi sifətlərin naqis köklü sifətlərlə oxşarlığı. Nisbi sifətlərin ismin cəmindən düzəlişi. [1; 2; 3; 4]

6. Sifət modelləri (الاسماء المبالغة)

Keyfiyyət bildirən sifətlərin müxtəlif modellərdə olması. Qeyri-qiyasi sifət modelləri. Dördsamitli köklərdən düzələn sifətlər. Bəzi keyfiyyət bildirən sifətlərin həm müzəkkər, həm də müənnəs sifət kimi işlədilməsi. [2; 3; 4]

7. Sifət dərəcələrinin morfoloji yolla ifadəsi (اسم التفضيل و أفضل التفضيل)

Sifətlərin adı, müqayisə və üstünlük dərəcələri. Müqayisə dərəcəsi bütün cins və məziyyət üçün eyni modelində olması. Müqayisə dərəcəsinə bəzi fonetik dəyişikliklər. Üstünlük dərəcəsinin düzəlişi; müənnəs üstünlük dərəcəsinin düzəlişində orfoqrafik dəyişikliklər. Azərbaycan, rus və sair dillərdə bir sıra ad və ifadələrin ərəb dilində verilməsi. [3; 4; 6; 11]

8. Bağlayıcısız təyin budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə (جملة وصفية)

Tərifi, qanunu. Baş cümlə ilə budaq cümlə arasındakı tabelik əlaqəsi: uzlaşma vasitəsilə yaradılan tabelik əlaqəsi; cümləni baş cümləyə bağlayan “aid əvəzlilər” vasitəsilə yaradılan tabelik əlaqəsi. Ərəb dilində təyin budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin Azərbaycan dilinə sadə cümlə kimi tərcüməsi. [3; 4; 9; 11]

9. ما -nin işlədilməsi və mənaları

ما -nin ərəb dilində geniş istifadə olunması və bir sıra leksik-qrammatik vəzifələri. Feilin keçmiş və indiki-gələcək zamanı ilə işlədilməsi. Bir sıra sözlərə qoşularaq mənədəyişdirici və ya mənadüzəldici rol oynaması. Sual əvəzliyi kimi işlədilməsi. “o cümlədən” məfhumunu bildirməsi. “qabaqkı” və “sonrakı” mənalarında işlədilməsi. [2; 3; 4]

8. اما...ف... ifadəsi

İfadənin mənası. Qoşa bağlayıcının cümlədə işlənmə qanunu. [2; 3; 4]

Ədəbiyyat

Əsas

1. Qarayev M.İ. Müasir ərəb ədəbi dilinin tədris proqramı. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2000. 73 s.
2. Məmmədov Ə. Ərəb dili. Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 1998. 616 s.
3. Məmmədov Ə. Ərəb dili. Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 2014. 691 s.
4. Фролова О.Б. Мы говорим по-арабски (Учебное пособие для I и II курсов). Москва: «Наука», 1972. 302 с.
5. الاستاذ الشيخ أحمد الحملاوي، شذا العرف في فن الصرف، توزيع دار القلم للطباعة والنشر، بيروت – لبنان، 180 ص.
6. الدكتور عبد الرحيم، دروس اللغة العربية لغير الناطقين بها في اربعة اجزاء، المدينة المنورة، ١٤٣٢هـ، 643 ص.
7. زكي على سويلم و عبد السميع محمد السنباطى تيسير النحو ، جمهورية مصر العربية الأزهر الشريف قطا المعاهد الازهرية، طبعه ١٤١٨هـ | ١٩٩٨-١٩٩٩ م، 241 ص.

8. على الجارم مصطفى امين، النحو الواضح في قواعد اللغة العربية في ثلاثة اجزاء، دار المعارف بمصر، ١٩٦٣، 176 ص.

Əlavə

9. Beeston A.F.Z., The Arabic language today. Dərs vəsaiti. London: Hutchinson University Library. 1970. 125 s.

10. Гараев М.И. Порядок слов в современном арабском литературном языке. Баку: Издательство Бакинского Университета, 2001. 209 с.

11. Dr. Mustafa Meral Çörtü. Arapça Dilbilgisi. Nahiv. Aralık, 2014. İstanbul. 453 s.

12. Dr. Mustafa Meral Çörtü. Arapça cümle kuruluşu ve tercüme tekniği. 2014. İstanbul. 330 s.

13. Мирзаде Ч.Х. Методическое руководство по преподаванию фонетики арабского языка (методическое пособие). Баку: Нурлан, 2004. 24 с.

14. Mirzəzadə Ç.H. Ərəb dilində ismi cümlə və onun növlərinin tədrisi (dərs vəsaiti). Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2012. 19 s.

“Ləman Nəşriyyat Poliqrafiya” MMC-də çap edilmişdir.
Format A5. Ş.ç.v.: 2,2. Tiraj 50 ədəd